

در جهان گفت و گو

بررسی تحولات گفتمانی در پایان قرن بیستم

مهدی خانیکی

www.ketab.ir

انتشارات هرمس

انتشارات هرمس

تهران، خیابان ولی عصر، بالاتر از میدان ونک، بعد از برج نگار، شماره ۲۴۹۳ - تلفن: ۸۸۷۹۵۶۷۴
مجموعه ادب فکر - علوم اجتماعی ۳۱

در جهان گفت و گو
بررسی تحولات گفتگویی در پایان قرن بیستم
هادی خانیکی

طرح جلد: واحد گرافیک هرمس

چاپ دوم: ۱۳۹۲

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: هدف

همه حقوق محفوظ است.

سرشناسه:	خانیکی، هادی، ۱۳۳۰ -
عنوان و پدیدآور:	در جهان گفت و گو: بررسی تحولات گفتگویی در پایان قرن بیستم / هادی خانیکی.
مشخصات نشر:	تهران: انتشارات هرمس، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری:	دوازده + ۴۹۲ ص (مجموعه ادب فکر - علوم اجتماعی؛ ۳۱)
شابک:	978-452-363-964-0
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه: ص ۴۷۶-۴۹۲
یادداشت:	چاپ دوم.
عنوان روی جلد:	در جهان گفت و گو: بررسی تحولات گفتگویی در پایان قرن بیستم
موضوع:	گفت و گوی تمدنها.
موضوع:	گفتان - جنبه های سیاسی.
رده بندی دیویی:	۳۰۳/۴۸۲
رده بندی کنگره:	CB ۲۵۱/خ ۲۵۴
شماره کتابخانه ملی:	۴۴۷۲۹-۸۵

فهرست

۱	پیشگفتار
	فصل اول: واکاوی مسئله گفت و گو
۳	مسئله چیست؟
۱۴	گفت و گوی تمدنها به مثابه یک پارادایم
۱۸	۱. بازنگری در سرشت امنیت بین‌الملل
۱۹	۲. تجدید نظر در گفتمان سیاسی بین‌المللی
۲۰	۳. بازنگری در الگوی ارتباطات یک‌سویه جهانی
۲۲	پژوهش در باب گفت و گو
۲۴	پیشینه گفت و گو
۳۵	تلفی‌های جدید از گفت و گو و گفت و گوی تمدنها
۳۹	گفت و گو و مکاتب فلسفی و اجتماعی
۴۰	۱. مکاتبی که به طور مستقیم به گفت و گو پرداخته‌اند
۴۴	۲. مکاتبی که به طور غیرمستقیم به گفت و گو پرداخته‌اند
۴۵	۳. مکاتبی که به گفت و گو اعتنایی نکرده‌اند
۵۹	بنیانهای ارتباطی گفت و گو
۶۱	سطوح تحقیق
۶۳	محدودیت‌های تحقیق
۶۷	یادداشتها
	فصل دوم: رویکردها و مبانی جدید گفت و گو
۷۱	زمینه و آفاق نظری گفت و گو
۷۲	۱. گفت و گو و ایده لیبرال متکی بر فرد
۷۳	۲. گفت و گو و ایده لیبرال متکی بر پیوند اخلاقی

۳. گفت و گو و رویکرد غیر لیبرال متکی بر افاق‌های همبسته و ایده جماعت ۹۰
 ۴. گفت و گو و رویکرد متکی بر ظهور جامعه شبکه‌ای ۱۴۹
 یادداشتها ۱۶۲

فصل سوم: مقوله‌های اساسی در گفت و گوی تمدنها

۱. ارتباط ۱۷۱
 ۲. صحبت ۱۷۲
 ۳. مذاکره ۱۷۲
 ۴. بحث ۱۷۲
 ۵. گپ زدن ۱۷۳
 ۶. تعاریف گفت و گوی فرهنگها و تمدنها ۱۷۸
 ۷. به سوی تعریف گفت و گوی تمدنها ۲۰۳
 شالوده گفت و گوی تمدنها در کلام خاتمی ۲۰۴
 ۱. زمینه و دغدغه طرح ۲۰۵
 ۲. گفت و گوی تمدنها به مثابه طرحی جهانی ۲۰۷
 ۳. تغییر پارادایم بین‌المللی و طرح سرمشی جدید ۲۰۹
 ۴. مبانی حقیقی و مجازی گفت و گوی تمدنها ۲۱۰
 ۵. پیش‌نیازهای تحقق گفت و گو ۲۱۱
 ۶. پرسشهای اساسی زمانه، سرآغاز گفت و گو ۲۱۳
 ۷. ضرورت مخاطبه و شنیدن ۲۱۴
 ۸. رد غیریت‌سازی ۲۱۹
 ۹. ضرورت بازنگری در شناخت «دیگری» ۲۲۰
 ۱۰. نگاه فرهنگی به سیاست ۲۲۲
 ۱۱. نسبت میان اخلاق و سیاست ۲۲۳
 ۱۲. صلح و گفت و گو ۲۲۳
 ۱۳. ائتلاف جهانی برای صلح و مقابله با تروریسم ۲۲۶
 ۱۴. ظرفیت و زبان گفت و گو ۲۲۷
 ۱۵. گفت و گو در عصر ارتباطات ۲۲۹
 ۱۶. نمایندگان گفت و گو ۲۳۲
 ۱۷. کنشگران اصلی عرصه گفت و گو ۲۳۴
 ۱۸. صورتبندی‌های ممکن گفت و گو ۲۳۶
 ۱۹. راهبردهای اساسی برای تحقق گفت و گوی تمدنها ۲۳۶
 ۲۰. گفت و گوهای میان‌تمدنی در دنیای امروز ۲۳۷
 ۲۱. ضرورت گفت و گوی اسلام و غرب ۲۴۰

۲۴۱	فرضیه‌ای برای تحقیق در باب گفت و گوی تمدنها
۲۴۱	۱. فرضیه اصلی
۲۴۲	۲. پرسشهای تحقیق
۲۴۳	یادداشتها

فصل چهارم: تحلیل گفتمان

۲۴۹	تحلیل مفهوم گفتمان
۲۵۴	مکاتب گوناگون تحلیل گفتمان
۲۵۶	۱. تحلیل گفتمان از نظر فرکلاف
۲۶۷	۲. تحلیل گفتمان از نظر رن دایک
۲۷۰	۳. تحلیل گفتمان از نظر شنتال موفه و ارنستو لاکلاو
۲۷۱	۴. روش اجرایی تحلیل
۲۷۲	انتخاب متون گفتاری
۲۷۵	یادداشتها

فصل پنجم: گفت و گو و تحولات سه دهه پایانی قرن بیستم

۲۷۷	تقسیم‌بندی سه دهه تاریخی
۲۷۸	۱. دوره اول: تنش‌زدایی
۲۷۸	زمینه‌های سیاسی و فرهنگی دوره اول
۲۸۵	۱.۱. تحلیل گفتمان متن اول (رنه مائو، ۱۹۷۲)
۲۹۵	توصیف ساختاری و تبیین متن اول
۲۹۵	اول: توصیف مضامین و ساختارهای موجود در متن
۲۹۹	دوم: نظم واژگانی
۳۰۰	سوم: تبیین متن و ممیزات آن
۳۰۷	۱.۲. تحلیل گفتمان متن دوم (مختار امبو، ۱۹۷۴)
۳۱۵	توصیف ساختاری و تبیین متن دوم
۳۱۵	اول: توصیف مضامین و ساختارهای موجود در متن
۳۱۸	دوم: نظم واژگانی
۳۱۹	سوم: تبیین متن و ممیزات آن
۳۲۱	۱.۳. تحلیل گفتمان متن سوم (مختار امبو، ۱۹۷۶)
۳۲۷	توصیف ساختاری و تبیین متن سوم
۳۲۷	اول: توصیف مضامین و ساختارهای موجود در متن
۳۲۹	دوم: نظم واژگانی
۳۳۲	سوم: تبیین متن و ممیزات آن

- ۳۳۴ ..... ۱.۴. تحلیل گفتمان متن چهارم (مختار امبو، ۱۹۸۲)
- ۳۳۹ ..... توصیف ساختاری و تبیین متن چهارم
- ۳۳۹ ..... اول: توصیف مضامین و ساختارهای موجود در متن
- ۳۴۲ ..... دوم: نظم وازگانی
- ۳۴۲ ..... سوم: تبیین متن و ممیزات آن
- ۳۴۳ ..... تفسیر متون دوره اول بر مبنای گفتارهای زمینه
- ۳۴۵ ..... ۲. دوره دوم جنگ سرد دوم
- ۳۴۵ ..... زمینه‌های سیاسی و فرهنگی دوره دوم
- ۳۴۷ ..... ۲.۵. تحلیل گفتمان متن پنجم (مختار امبو، ۱۹۸۵)
- ۳۵۳ ..... توصیف ساختاری و تبیین متن پنجم
- ۳۵۶ ..... ۲.۶. تحلیل گفتمان متن ششم (فدریکو مایور، ۱۹۸۷)
- ۳۶۲ ..... توصیف ساختاری و تبیین متن ششم
- ۳۶۲ ..... اول: توصیف مضامین و ساختارهای موجود در متن
- ۳۶۴ ..... دوم: نظم وازگانی
- ۳۶۵ ..... سوم: تبیین متن و ممیزات آن
- ۳۶۵ ..... تفسیر متون دوره دوم بر مبنای گفتارهای زمینه
- ۳۶۸ ..... ۳. دوره سوم: زوال دوران دوقطبی
- ۳۶۸ ..... زمینه‌های سیاسی و فرهنگی دوره سوم
- ۳۶۹ ..... ۳.۷. تحلیل گفتمان متن هفتم (فدریکو مایور، ۱۹۸۹)
- ۳۷۵ ..... توصیف ساختاری و تبیین متن هفتم
- ۳۷۵ ..... اول: توصیف مضامین و ساختارهای موجود در متن
- ۳۷۷ ..... دوم: نظم وازگانی
- ۳۷۸ ..... سوم: تبیین متن و ممیزات آن
- ۳۷۹ ..... ۳.۸. تحلیل گفتمان متن هشتم (فدریکو مایور، ۱۹۹۳)
- ۳۹۰ ..... توصیف ساختاری و تبیین متن هشتم
- ۳۹۰ ..... اول: توصیف مضامین و ساختارهای موجود در متن
- ۳۹۵ ..... دوم: نظم وازگانی
- ۳۹۵ ..... سوم: تبیین متن و ممیزات آن
- ۳۹۶ ..... ۳.۹. تحلیل گفتمان متن نهم (فدریکو مایور، ۱۹۹۵)
- ۴۰۳ ..... توصیف ساختاری و تبیین متن نهم
- ۴۰۳ ..... اول: توصیف مضامین و ساختارهای موجود در متن
- ۴۰۶ ..... دوم: نظم وازگانی
- ۴۰۷ ..... سوم: تبیین متن و ممیزات آن
- ۴۰۸ ..... ۳.۱۰. تحلیل گفتمان متن دهم (کوئیشیر و ماتسورا، ۱۹۹۹)

۴۱۸	.....	توصیف ساختاری و تبیین متن دهم
۴۱۸	.....	اول: توصیف مضامین و ساختارهای موجود در متن
۴۲۱	.....	دوم: نظم و ازگانی
۴۲۱	.....	تفسیر متون دوره سوم بر مبنای گفتارهای زمینه
۴۲۳	.....	۴. تفسیر میان‌متنی بر مبنای گفتارهای زمینه
۴۲۸	.....	۵. تبیین بر مبنای روابط گفتمانها با زمینه
۴۳۸	.....	۶. بررسی یافته‌ها: تحول گفتمانها
۴۴۲	.....	یادداشتها

فصل ششم: رهیافتها و راهبردهای گفت و گویی

۴۴۵	.....	عصر ارتباطات: نظم گفت و گویی
۴۴۷	.....	۱. نظم نوین گفتارهای بین‌المللی
۴۵۳	.....	۲. به سوی نظریه اجتناع‌گرایانه گفت و گوی تمدنها
۴۵۹	.....	۳. گفت و گوی تمدنها و افقهای جدید
۴۶۴	.....	۴. گفت و گوی تمدنها و «جهانی شدن انسانی»
۴۶۷	.....	تحلیل و ارزیابی انتقادی گفتار خاتمی
۴۶۹	.....	رهیافتهای کاربردی گفت و گوی تمدنها
۴۷۰	.....	۱. ضرورتها و راهبردهای بین‌المللی
۴۷۲	.....	۲. راهبردهای ملی
۴۷۶	.....	یادداشتها
۴۷۷	.....	منابع فارسی
۴۸۶	.....	منابع انگلیسی
۴۹۲	.....	منابع اینترنتی

فهرست جداول

۷۵	جدول ۱. علایق انسانی و شناخت‌های متناظر با آن
۸۴	جدول ۲. سه شیوه ارتباطی و کنش‌های کلامی متناظر با آن
۱۴۸	جدول ۳. سرمشق‌ها و فرآیندهای سیاسی جهان در دهه‌های پایانی قرن
۱۷۳	جدول ۴. بحث و گفت‌وگو: مقایسه تطبیقی
۱۸۳	جدول ۵. طبقه‌بندی کروبر-کلوکون
۱۸۹	جدول ۶. نسبت میان ویژگی‌های تمدنی و ارجاع‌های آن
۲۸۴	جدول ۷. دگرگونی‌های انقلابی دنیای سوم، ۱۹۷۴-۱۹۸۰
۸۰	نمودار ۱. مناسبات ارتباطی میان جهانهای ذهنی، اجتماعی و عینی
۲۵۹	نمودار ۲. طرح فرکلاف

به نام خداوند جان و خرد

پیشگفتار

آدمی فربه شود از راه گوش
جانور فربه شود از حلق و نوش

مولوی

«گفت و گو» نیاز دیرین انسانی است که در طول تاریخ اندیشیده و «گفت و گوی تمدنها» ضرورت، نوین جهانی است که در عمیق ترین لایه های خویش به خردورزی رو آورده است. پس این موضوع چنان ظرفیتی دارد که مبنای نظریه پردازی ها و تجربه اندوزی های گوناگون باشد. هرکس گام در راه «گفت و گو» می گذارد، نقطه عزیمت خویش را «ندانستن» قرار می دهد و چون می داند که گفت و گو از «شنیدن» آغاز می شود، جسارت ورود به عرصه های ناشناخته را دارد.

در جهان گفت و گو پژوهشی است برای «بررسی تحولات گفتگویی در پایان قرن بیستم» که در همین راستا به انجام رسیده است. انگیزه اصلی پرداختن به این مهم تلاش برای پاسخ گفتن به دغدغه هایی است که نگارنده بر حسب علایق و تجارب خود در این دوران با آنها روبه رو بود و خواسته یا ناخواسته در طول زمان تحقیق با آن مسائل زیست. البته نیل به این مقصود بیش و پیش از هر چیز مستلزم روی آوردن به مطالعاتی میان رشته ای در حوزه های فلسفه، جامعه شناسی، علوم سیاسی، زبان شناسی و ارتباطات است و این اجبار در میانه تراکم و فشردگی کار، خود نعمتی بزرگ بود. اساس این کتاب، رساله من در نخستین دوره دکتری علوم

ارتباطات دانشگاه علامه طباطبایی است که در شهریورماه ۱۳۸۱ با عنوان «گفت و گوی تمدنها و ارتباطات بین‌المللی» از آن دفاع شد.

استاد گراقدرد و متفکر فروتن، پروفیسور کاظم معتمدنژاد راهنمایی این رساله، آقایان دکتر محمد دبیرمقدم و دکتر مهدی محسنیان‌راد صشاورت و آقایان دکتر حسین بشیریه و دکتر محمدحسین پناهی مسئولیت داوری آن را به عهده داشتند. یاری بی‌دریغ دوستان اندیشمند آقایان دکتر محمدجواد غلامرضا کاشی، اسماعیل یزدانیور و اسماعیل خلیلی نیز در مراحل مختلف پژوهش نصیب نگارنده بود. این راهنمایی‌ها و مساعدت‌ها را که از مهمترین موجبات انجام این پژوهش بود، صمیمانه ارج می‌گذارم.

اکنون پس از چندسال مجال آن به دست آمد که با تغییراتی متناسب در فصل‌بندی‌ها و افزودن‌ها و کاستن‌هایی لازم، این پژوهش آماده نشر شود. تردیدی نیست که به سبب ویژگی راهبردی و کاربردی کار، انتشار بموقع آن می‌توانست معیار سنجش بهتری بر درستی و نادرستی نظرها و پیشنهادها — بویژه فصل ششم کتاب — باشد و به «موضوع روز» در جامعه ما نیز نزدیکتر شود، اما اشتغال‌های فراوان این فرصت را فراهم نساخت. البته در خلال این ایام برخی رهیافت‌های تحقیق در مجامع علمی و فرهنگی داخلی و بین‌المللی پی گرفته شد و خوشبختانه مواردی درخور از یافته‌های آن به منصفه بروز رسید. در عین حال بزرگی و پایداری موضوع «گفت و گوی تمدنها» تا به آنجا هست که گاهی کوچک و گذرایی از این دست را هنوز در خود جای دهد. امید آنکه پیشبرد این ایده را انگشا در ایران نیز حداقل همپای جهان جدی قلمداد شود و برای تحقق آن در حوزه‌های مختلف نظری و تجربی تلاشهایی نو به فرجام رسد.

از سرکار خانم ارغوان غوث که ویرایش نهایی و جناب آقای ساغر رانی مدیر اندیشمند انتشارات هرمس که امر نشر کتاب را به انجام رسانیدند، نهایت امتنان را دارم. از خداوند بزرگ توفیق همکاران را در ارتقای فرهنگ و دانش این سرزمین و جهان انسانی مسئلت می‌کنم و من... التوفیق و علیه‌التکلیان.